

University of Groningen

God maakt een einde aan de oorlog

Ruiten, Jacques van

Published in:

Jota: Uitleg van bijbelteksten met het oog op katechese en liturgie

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1996

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Ruiten, J. V. (1996). God maakt een einde aan de oorlog. *Jota: Uitleg van bijbelteksten met het oog op katechese en liturgie*, 8, 21 - 31.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

JOTA

*Uitleg van bijbelteksten
met het oog op katechese en liturgie*

Thema

OORLOG OF VREDE?

Redactie

Oorlog of vrede? Pag. 3

E X E G E S E

Jan Holman

De duivelskring van het geweld doorbroken . . . Pag. 5

Walter Vogels

Oorlog en vrede in het Oude Testament Pag. 14

Jacques van Ruiten

God maakt een einde aan de oorlog Pag. 21

Pieter Elderenbosch

Oorlog of vrede in het Nieuwe Testament Pag. 33

K A T E C H E S E

Fred van Iersel

'En de oorlog leren zij niet meer' (Js 2,4)

Pastorale vredeseducatie in een veranderende

context Pag. 40

L I T U R G I E

Bisschop H. Ernst

Vrede vieren Pag. 49

Herman Verbeek

Vrede, zuster vrede Pag. 55

© 1996 Katholieke Bijbelstichting, 's-Hertogenbosch.

Behoudens ingeval beperkingen door de wet van toepassing zijn, en onder gehoudenheid aan de daarbij gestelde voorwaarden te voldoen, mag zonder de schriftelijke toestemming van de uitgeefster niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking.

Katholieke Bijbelstichting ISBN 90 6173 692 7

NUGI 632

ISSN 0924-297X

EXEGESE

Jacques van Ruiten

God maakt een einde aan de oorlog

¶ In het Oude Testament wordt veel aandacht besteed aan oorlogsvoering en daarmee gepaard gaande geweldsuitingen. Daarbij eist JHWH, de God van Israël, een belangrijke rol voor zichzelf op. De beschrijving van deze oorlogen kan in veel gevallen teruggaan op reële ervaringen, maar zij is toch ook voor een belangrijk deel ideologisch bepaald. De geschiedschrijvers van Israël keken met een theologische bril, gekleurd door de ondergang van Jeruzalem in 586 v.Chr., naar het verleden. Daarnaast treffen we ook scherpe kritiek op de oorlog en oorlogsvoering aan in het Oude Testament. De profeten verheffen hun stem tegen het militaire machtpotentieel en verkondigen dat JHWH alle wapens zal verbreken. Ook wordt er gesproken over vrede als een herkenbare droom, terwijl vrede en gerechtigheid elkaar kussen. In deze context verschijnt het Hebreeuwse woord *sjaloom*, dat inhoudelijk gezien echter veel breder is dan wij met ons woord 'vrede' kunnen aangeven.

Oorlog en geweld

De verhalen die betrekking hebben op de inname van en vestiging in het beloofde land (1200-1000 v.Chr.) staan vol van oorlog en geweld. In het boek Numeri wordt beschreven hoe Israël ten strijde trekt tegen de koning van Arad (Nu 21,1-3). Israël doet daarbij de gelofte om bij een overwinning alle steden met de ban te slaan, dat wil zeggen alle levende wezens te doden en alle buit te verbranden. In het boek Jozua wordt kennis gegeven van de inname van Jericho (Joz 5,13-6,26) en Ai (Joz 8,1-29). De vernietiging van deze steden is volgens de Bijbel totaal. Daarna wordt het hele land Kanaän naar het Zuiden toe veroverd (Joz 10) en vervolgens het hele Noorden (Joz 11): 'De gehele buit uit deze steden, benevens het vee, hebben de Israëlieten buitgemaakt; alle mensen echter hebben zij geslagen met de scherpste des zwaards, totdat zij hen verdelgd hadden; zij lieten niets overblijven wat adem had. Zoals JHWH zijn knecht Mozes geboden had, zo had Mozes Jozua geboden en daarnaar heeft Jozua gehandeld: hij heeft niets nagelaten van al wat JHWH aan Mozes geboden had' (Joz 11,14-15). Hierna wordt het land verdeeld onder de stammen van Israël (Joz 13-19).

In de Boeken Samuël en Koningen wordt er veelvuldig over oorlogen verhaald die de koningen, na de vestiging van het koninkrijk rond het jaar 1000 v.Chr., met hun tegenstanders voeren. Israël en Juda strijden daarbij tegen grote en machtige aanvallers (Egypte, Assyrië, Babylonië), tegen nabuurvölker (Filistea, Aram-Damascus, Moab, Edom) en tegen elkaar (de aanhangers van Saul tegen die van David). Oorlog voeren is een van Davids deugden (zie 1 S 16,18; vgl. 1 S 17), hoewel daar later negatieve waarderingen tegenover worden geplaatst (1 K 5,17, in sommige vertalingen: 1 K 5,3; 1 Kr 22,8).

Oorlog is in het Oude Testament niet alleen een zaak van mensen. Strijd en oorlog worden ook vaak met de God van Israël, JHWH, in verband gebracht. Er wordt gesproken over 'oorlogen van JHWH' (1 S 18,17; 25,28). Er moet een Boek van de oorlogen van JHWH geweest zijn (Nu 21,14). Oorlogen worden door God zelf bevolen en toegelaten. Soms geeft Hij zelfs het bevel hele bevolkingsgroepen uit te moorden (Dt 20,16-18). In de verhalen over de uittocht uit Egypte, de intocht in het land Kanaän en de tijd van het koningschap is de rol van JHWH allesbehalve vredelievend te noemen. In het overwinningslied van Mozes aan de Schelfzee wordt JHWH beschreven als 'een man van oorlog' (Ex 15,3) die de vijanden van Israël vernietigde (Ex 15,6-7). De gewelddadige oorlogen bij de verovering van het beloofde land worden op bevel van JHWH gevoerd. JHWH geeft de opdracht de volken die in Kanaän aanwezig zijn, te vernietigen. In Num 31,1-24 kunnen we lezen hoe na een bevel van JHWH wraak wordt genomen op de Midjanieten. De mannen worden gedood, de vrouwen en kinderen als buit meegevoerd, en de steden en tentenkampen verbrand. Ook koning Saul krijgt van JHWH de opdracht op een gewelddadige wijze oorlog te voeren. Zo krijgt in 1 S 15 de koning van de profeet Samuël te horen: 'Zo zegt JHWH der heerschen: Ik doe bezoeking over wat Amalek Israël heeft aangedaan, hoe hij zich hem in de weg heeft gesteld, toen het uit Egypte trok. Ga nu heen, versla Amalek, slaat al wat hij bezit met de ban en spaar hem niet. Dood man en vrouw, kind en zuigeling, rund en schaap, kameel en ezel' (1 S 15,2-3). Wanneer Saul echter de koning van de Amalakieten spaart en hij ook niet al het vee doodt, wordt hij door JHWH als koning verworpen: 'En JHWH had berouw, dat Hij Saul tot koning over Israël had aangesteld' (1 S 15,35).

De geschiedenis door een gekleurde bril

De ervaringen van Israël met de oorlog, de goddelijke legitimatie daarvan en de toepassing van de ban kan men vergelijken met het denken, handelen en geloven van andere oud-oosterse volken. In zekere zin is Israël gewoon een kind van zijn tijd.

Tegelijkertijd willen wij er echter met nadruk op wijzen dat geen fase in de geschiedenis van Israël met zoveel onzekerheden is omgeven als verhalen die samenhangen met de intocht en vestiging in Kanaän. Het is de vraag welke (godsdienst)historische waarde deze verhalen hebben. Het is namelijk zo dat de opvattingen over de vroege tijd van Israël in de voor

ons liggende vorm pas dateren uit de tijd vlak na de ballingschap (6e eeuw v.Chr.). Dit betekent dat de verhalen, in hun huidige vorm, ten dele meer dan 600 jaar later zijn geschreven dan de gebeurtenissen waarover ze gaan.

Er bestaat echter niet alleen een grote chronologische afstand tussen de gebeurtenissen en de verhalen die deze gebeurtenissen beschrijven, maar bovendien geven deze teksten gedeeltelijk een ander beeld dan de historische werkelijkheid. Daar waar met name in het boek Jozua het beeld geboden wordt van een snelle verovering door het gehele volk Israël, met een totale uitroeiing van de oorspronkelijke bezitters van het land, hebben we met een beeld te maken, dat niet overeenkomt met de historische werkelijkheid. Het meer historische beeld van het langzame vreedzame binnendringen is sterk naar de achtergrond gedrukt. We komen het echter nog tegen in Rechters 1. Hier komt duidelijk naar voren dat de vestiging in Kanaän het gevolg was van het werk van de afzonderlijke stammen. Bij de opsomming van Israëlitische stammen wordt de nadruk gelegd op de steden en gebieden die zij *niet* konden veroveren. Weliswaar gaat ook Rechters 1 er van uit dat geheel Kanaän rechtmatig aan Israël toebehoort, maar uit de inhoud wordt duidelijk dat dit niet gelukt is in de tijd van de inname van het land. In Re 1,28: 'Toen Israël sterk geworden was, verplichtte het de Kanaänieten tot herendienst, maar verdreven heeft het hen niet', dat wil zeggen niet voor het tijdvak van David en Salomo.

Het is een belangrijk kenmerk van de geschiedschrijvers van het oude Israël dat zij verhalen uit het verleden aanpasten aan hun eigen visie en toespitsten op de toestand in hun dagen. Veel verhalen hebben een ingrijpende wijziging ondergaan na de ondergang van Jeruzalem in 586 v.Chr. en de daaruit voortvloeiende Babylonische ballingschap. Dit vormde één van de belangrijkste crisismomenten in de geschiedenis van het oude Israël. De tempel, de woonplaats van JHWH, lag er verwoest bij. Het geloof in de God JHWH kwam in een grote crisis want waren de vreemde, Babylonische goden dan sterker dan de God van Israël? Wat was de toekomst van het volk zonder superieure God, zonder koning, zonder land, zonder tempel? Het antwoord van de geschiedschrijvers uit deze tijd was, dat niet JHWH onmachtig was. Niet Hij heeft zijn volk verlaten. Niet Hij is ontrouw geweest aan zijn volk, maar Israël zelf is ontrouw geweest aan Hem, en daarom is het in ballingschap gegaan. De koningen worden gemeten aan de vraag of ze zich wel aan de wet gehouden hebben, zoals die in de dagen van de geschiedschrijver gold. In de meeste gevallen wordt de conclusie getrokken: 'maar koning NN. deed wat kwaad was in de ogen van JHWH ...'. Deze theologische interpretatie van een 'gewone' historische gebeurtenis heeft ook de herschrijving van Israëls geschiedenis beïnvloed. Het beloofde land nam daarbij een speciale plaats in. Steeds legt het Oude Testament nadruk op het feit, dat Israël geen recht op het land heeft, omdat het er altijd al gewoond zou hebben. Israël is van buitenaf gekomen. Bovendien is dit land niet door eigen kracht en macht, niet door het vertrouwen op eigen boog en zwaard

verkregen, maar het is geschonken door JHWH. De verkondiging van JHWH als heer van de strijd is een noodzakelijk element om te zeggen dat het volk niet op eigen kracht kan en mag vertrouwen. Doordat alle nadruk werd gelegd op de verkondiging dat JHWH gever van het land was en dat Israël niet op eigen kracht zijn plaats in Kanaän had gevonden, hebben de bijbelse teksten die het beeld van een snelle totale verovering geven het meer historische beeld van het langzame vreedzame binnendringen geleidelijk aan verdrongen. Het is verder zo dat JHWH in de verhalen over de oorlogen van JHWH in zodanige mate de enig handelende wordt, dat het eigenlijke oorlogshandelen van de Israëlieten geheel naar de achtergrond schuift. Als gevolg van deze verlamming van het eigenlijke oorlogsgebeuren worden de oorlog van JHWH en het gebruik van wapens uiteindelijk tegenstellingen die elkaar uitsluiten.

Vertrouwen op God of op eigen wapens

We hebben er op gewezen dat JHWH betrokken is bij de strijd van Israël. Zo wordt in het lied van Debora (Re 5) verkondigd dat JHWH voor Israël strijdt, al komt daar menselijke hulp aan te pas. Er wordt krachtig meegevochten. Dat wordt genoemd 'JHWH te hulp komen'. In een latere periode lijkt het menselijke aandeel aan de oorlog van JHWH echter geringer te worden. Zo vindt er in 1 S 17 een gevecht plaats tussen David en Goliat. David slingert zijn steen, Goliat wordt gedood, de Filistijnen worden achtervolgd en verslagen. Goliat komt met de klassieke wapens, zwaard en speer. David met de naam van JHWH. De intentie van dit verhaal lijkt te zijn dat Israël moet geloven dat JHWH niet door zwaard en speer verlost, omdat de strijd en de oorlog hem toebehoren:

'Maar David zeide tot de Filistijn: Gij treedt mij tegemoet met zwaard en speer en werpspies, maar ik treed u tegemoet in de naam van JHWH der heerscharen, de God der slagorden van Israël, die gij getart hebt. Deze dag zal JHWH u in mijn macht overleveren en ik zal u verslaan en u het hoofd afhouden; op deze dag zal ik de lijken van het leger van de Filistijnen aan het gevogelte des hemels en aan het gedierte des velds geven, opdat de gehele aarde wete, dat Israël een God heeft, en deze gehele menigte wete, dat JHWH niet verlost door zwaard en speer. Want de strijd is van JHWH en Hij geeft u in onze macht' (1 S 17,45-47).

Ook al is het handelen van David en Israël hier alles behalve vredelievend te noemen, toch is het duidelijk dat er een tegenstelling groeit tussen het geloof in JHWH en het vertrouwen op wapens.

De profeten uit de 8e eeuw nemen dit thema over. Omdat JHWH heer is van het militair-politiek gebeuren, behoort de strijd hem toe. Het vertrouwen op eigen macht, op eigen bewapening, op eigen bondgenootschappen wordt gelijkgesteld met afgoderij. In Mi 5,9-13 wordt het oorlogsmateriaal (paarden en strijdagens) op één lijn gesteld met tovenarijen en afgodsbeelden. Het gebruiken van wapens wordt hiermee afgewezen als een houding die ingaat tegen de wil van God. Ook voor Jesaja is het

gebruik van oorlogstuig een even grote zonde als afgodendienst en over-dreven rijkdom:

‘Zijn land is vol zilver en goud,
en aan zijn schatten is geen einde;
ook is zijn land vol paarden,
en aan zijn wagens is geen einde.
ook is zijn land vol afgoden ... ’ (Js 2,7-8).

In de tijd dat de grootmacht Assyrië Juda bedreigde, durfde deze profeet het aan om de bewapeningspolitiek te karakteriseren als iets dat tegen de wil van JHWH ingaat. Het vertrouwen op paard en wagen zijn de absolute tegenpool van het vertrouwen op JHWH:

‘Want zo zegt de Here JHWH, de Heilige Israëls:
Door bekering en rust zoudt gij verlost worden,
in stilheid en vertrouwen zou uw sterkte zijn, –
maar gij hebt het niet gewild.
Gij hebt gezegd:
Nee, op paarden zullen wij voortvliegen –;
daarom zult gij vlieden;
en: Op snelle rossen zullen wij rijden –;
daarom zullen uw achtervolgers snel zijn’ (Js 30,15-16).

Vergelijk dit met Js 31,1:

Wee hun, die naar Egypte trekken om hulp,
die steunen op paarden
en vertrouwen op wagens, omdat zij talrijk zijn,
en op ruiters, omdat zij machtig in aantal zijn,
maar de blik niet richten op de Heilige Israëls
en naar JHWH niet vragen.

Deze onverzoenlijke tegenstelling tussen JHWH en wapenuitrusting komt ook in Ps 20,8 tot uitdrukking:

‘Dezen beroepen zich op wagens en genen op paarden,
maar wij roemen in de naam van JHWH, onze God.’

God vernietigt het oorlogsmaterieel

Op verscheidene plaatsen in het Oude Testament staat de uitspraak dat JHWH het oorlogsmateriaal vernietigt. Oorspronkelijk betekent deze uitspraak dat JHWH meewerkt aan een militaire nederlaag. Zo wordt in Hos 1,5 aangekondigd dat JHWH de boog van Israël zal verbreken (‘Te dien dage zal het geschieden, dat Ik Israëls boog verbreken zal in het dal van Jizreël’) en in Jr 49,35 de boog van Elam (‘Zie, Ik breek de boog van Elam, de zenuw van hun kracht’). In beide gevallen is ‘de boog’ de uitdrukking voor de gehele strijdmacht. De profeten kondigen met hun uitspraken de

militaire nederlaag aan voor het betreffende volk.

Het verbreken van het oorlogsmateriaal kondigt echter niet alleen een militaire nederlaag aan. Het wordt gebruikt als een beeld voor de vrede, die JHWH voor Israël zal scheppen. Zo lezen we in Hos 2,20b (in sommige vertalingen Hos 2,17): 'Boog en zwaard en oorlogstuig verbreek Ik, dat ze niet meer in het land zijn en Ik doe hen in zekerheid wonen'. Hier wordt niet gesproken over de vernietiging van de wapens van de militaire tegenstander, maar over wapens in het algemeen. Waar geen wapens zijn, is geen oorlog, en waar geen oorlog is, zijn geen wapens nodig. In Zach 9,10 zal JHWH of de eindtijdelijke koning 'de wagens uit Efraïm en de paarden uit Jeruzalem tenietdoen, ook de strijdboog wordt tenietgedaan'. Er zal in het geheel geen wapen meer zijn. Wanneer JHWH wapens verbreekt, laat hij zichzelf zien als een tegenstander van wapens en oorlogsuitrusting. Zo komt het ook duidelijk in Ps 46,10 naar voren, waar JHWH wordt geprezen als diegene 'die oorlogen doet ophouden tot het einde der aarde, de boog verbreekt, de lans stukslaat, de strijdwapens met vuur verbrandt'. In Psalm 76,4 gaat het over JHWH die zijn tent in Salem heeft en zijn woning in Sion: 'daar verbrak Hij de vurige schichten van de boog, het schild en het zwaard en de krijg'.

Sjaloom

De Bijbel spreekt niet alleen (negatief) over de tegenstelling tussen het vertrouwen op JHWH en het vertrouwen op wapens, of over het vernietigen van alle oorlogstuig, maar ook (positief) over vrede als een herkenbare droom. Wanneer er vrede heerst, dan pas komt de wereld tot zijn recht, dan is de wereld pas in eigenlijk zin (geschapen) wereld. Een wereld zonder vrede is geen wereld, dat is chaos. Het spreken over vrede heeft voortdurend te maken met het probleem dat de wereld geen alomvattende vrede kent, dat de wereld niet is wat ze zou moeten zijn.

Het Oude Testament gebruikt het woord *sjaloom* om de vrede uit te drukken. Het is een van de meest bekende Hebreeuwse woorden in de Nederlandse taal. Het woord drukt een toestand uit waarin géén oorlog is. Zo schrijft Prediker dat 'er een tijd voor *sjaloom* is en een tijd voor oorlog' (Pred 3,8). Toch moeten we goed voor ogen houden dat het oudtestamentische begrip van vrede (*sjaloom*) meer is dan de afwezigheid van oorlog. Het wordt niet alleen gebruikt om 'vrede' op het politiek-militaire terrein uit te drukken, maar ook op het terrein van het recht, de cultus, de sociale orde. Het begrip *sjaloom* kan te maken hebben met een toestand van 'heelheid en ongeschondenheid', en drukt een toestand uit die door God gewild is. De betekenis van het woord komt echter vooral tot uitdrukking in de verschillende contexten waarin het gebruikt wordt.

Het woord *sjaloom* wordt gebruikt in groeten en daarmee verwante uitdrukkingen. Als twee mensen elkaar ontmoeten, dan groeten zij met *sjaloom* (b.v. Gn 43,23). Het is een uitdrukking die we misschien het beste kunnen vertalen met 'goeden dag'. Hetzelfde geldt als iemand weggaat. Dan worden de woorden gebruikt 'gaat in *sjaloom*' (bijv. Ex 4,18), dat

betekent 'tot ziens'. Deze groet heeft echter een diepere dimensie: 'Moge jij goed zijn', dat wil zeggen: 'Ik hoop dat je voldoende middelen hebt om je geestelijke en fysieke behoeften te bevredigen.'

In de wijsheidsliteratuur is bij *sjaloom* ook gedacht aan een goed wedervaren. Wie de onderwijzing van de wijsheid hoort en niet vergeet, die krijgt een lang leven en *sjaloom* (Spr 3,2). 'De wegen van de wijsheid zijn lieflijke wegen en al haar paden zijn *sjaloom*' (Spr 3,17). Dat hierbij ook aan een lang en goed leven is gedacht, blijkt uit de context: 'Lengte van dagen is in haar rechterhand, in haar linkerhand rijkdom en eer' (Spr 3,16).

Vrede en gerechtigheid

Tot de *sjaloom* behoort ook de sociale gerechtigheid. De bescherming van weduwe, wees en andere sociaal achtergestelden, en de strijd tegen de onderdrukking en uitbuiting is deel van de verwerkelijking van de *sjaloom*. Tot de sociale gerechtigheid kan ook de rechtspraak gerekend worden. Alleen daar waar recht heerst, waar op de juiste wijze recht gesproken en uitgevoerd wordt, daar is *sjaloom*. Zelfs in de schilderingen van de eschatologische vrede verschijnt dit motief regelmatig.

Zij die de wet liefhebben, wordt een grote *sjaloom* deelachtig (Ps 119,165), terwijl de goddelozen geen *sjaloom* hebben (Js 48,22; 57,21). In Js 32,17 beweert de profeet dat *sjaloom* het resultaat is van gerechtigheid. In Ps 85,10 kussen *sjaloom* en gerechtigheid elkaar. De twee horen bij elkaar in het gezegende leven.

De profeten vanaf Amos brengen steeds weer naar voren dat de wil van JHWH bestaat in de verwerkelijking van recht en gerechtigheid (vgl. Am 5,14-15.24; Js 1,16-17; 5,17; Mi 6,8 enz.). In plaats daarvan heerst er onder het volk verregaande ongerechtigheid. In het bijzonder onderdrukking en uitbuiting van de achtergestelden, van de sociaal zwakste laag van de bevolking, de arme, weduwe, wees en vreemdeling (vgl. slechts Jr 5,26-31). In deze situatie kan Jeremia de valse profeten bestrijden, die met de boodschap '*sjaloom, sjaloom*' optraden. Want zo zegt Jeremia: 'Er is geen *sjaloom*' (Jr 6,14; 23,16-18; Ez 13,10). In plaats van vrede en geluk heeft het volk alleen nog 'zwaard, honger en pest' en andere catastrofes te verwachten. Dat is de reden dat de profeten van vóór de ballingschap (Amos, Hosea, Eerste Jesaja, Micha, Jeremia) het woord *sjaloom* niet in positieve zin gebruiken. Zij zijn vooral aanklagers van het handelen van het volk, dat zich verre houdt van het uitoefenen van gerechtigheid.

De Tora, de vijf boeken van Mozes, bevat veel wetsachtige teksten. In deze teksten komt naar voren dat wie deze wetten naleeft, beantwoordt aan de door God gewilde orde. Daarom zal het deze mens goed gaan, hij zal leven. Wie tegen de wetten ingaat, die mens heeft tegen de goddelijke orde in gehandeld, hij heeft onrecht gedaan, en hem zal het slecht gaan. De Bijbel drukt dat uit met de zegen voor de rechtvaardige en de vloek voor de zondaar. In Lv 26 wordt de *sjaloom* als zegen in het vooruitzicht gesteld, wanneer men de wet onderhoudt:

‘Indien gij in mijn inzettingen wandelt en mijn geboden nauwgezet in acht neemt, dan zal Ik u te rechter tijd uw regens geven, zodat het land zijn opbrengst geeft en het geboonte des velds zijn vrucht draagt; de dorstijd zal bij u duren tot de wijnoogst, en de wijnoogst tot de zaaitijd; gij zult uw brood eten tot verzadiging en veilig in uw land wonen. En Ik zal u *sjaloom* in het land geven, zodat gij nederliggen zult, zonder dat iemand u opschrikt; Ik zal de wilde dieren uit het land uitroeien, en het zwaard zal uw land niet teisteren’ (Lv 26,3-6).

De *sjaloom* is ingebed in een heel brede vredestoestand, die ook de natuur en de dierenwereld omvat. Wezenlijke elementen hiervan zijn een overdagige vruchtbaarheid, het veilig wonen in het eigen land, en het beveiligd zijn tegen vijanden en wilde dieren. Droogte, epidemieën, plagen van insecten en wilde dieren zijn de vloek voor het niet onderhouden van de geboden (b.v. Lv 26,14-17). Zij verstoren de toestand van *sjaloom*.

Voor vrede in politieke zin was voor alles de koning verantwoordelijk (vgl. 1 K 5,4; in sommige vertalingen 4,24). Hoe omvattend men deze vrede zag, laat Ps 72 zien. God wordt opgeroepen de koning zijn recht en gerechtigheid te verlenen (v. 1). Dan zal de koning het volk in gerechtigheid richten, zullen de bergen voor het volk *sjaloom*, en de heuvels gerechtigheid dragen. In zijn dagen zullen het recht en de *sjaloom* in volheid bloeien, totdat er geen maan meer is (v. 2-7). De koning zal heersen over de gehele aarde (v. 8-11). De vijanden worden onderworpen (v. 9), en alle koningen en alle volken tot aan het einde van de wereld moeten hem huldigen en geschenken brengen (v. 10).

Relativiteit van de vrede

We moeten overigens wel voor ogen houden dat de toestand van *sjaloom* in zekere zin ‘relatief’ is, dat wil zeggen dat de vrede eerst en vooral betrekking heeft op het volk Israël. Het is een vrede die de onderwerping en vernietiging van de vijanden met zich mee brengt, zoals uit het vervolg van Lv 26,3-6 blijkt:

‘En gij zult uw vijanden vervolgen, en zij zullen voor uw aangezicht door het zwaard vallen. Vijf van u zullen honderd achtervolgen, en honderd van u zullen tienduizend achtervolgen, en uw vijanden zullen voor uw aangezicht door het zwaard vallen’ (Lv 26,7-8).

Deze relativiteit van de *sjaloom* komt ook duidelijk naar voren in de zogenaamde oorlogswet van Dt 20, waarin staat dat in geval van een belegering de Israëlitische belegeraar een belegerde stad allereerst *sjaloom* moeten aanbieden:

‘Wanneer gij een stad nadert om daartegen te strijden, dan zult gij ze *sjaloom* aanbieden. Als zij u dan *sjaloom* ten antwoord geeft en de poort voor u opent, dan zal de gehele bevolking, die zich daar bevindt, u tot herendienst verplicht zijn en u dienen. Maar als zij geen *sjaloom* met u sluit, doch de strijd met u aanbindt, dan zult gij ze belegeren. En JHWH, uw God, zal ze in uw macht geven en gij zult al haar mannelijke

inwoners slaan met de scherpste des zwaards. Alleen de vrouwen, de kinderen, het vee en alles wat zich in de stad bevindt, de gehele buit, moogt gij voor u zelf roven, en deze op uw vijanden behaalde buit, die JHWH, uw God, u geeft, moogt gij u ten nutte maken' (Dt 20,10-14).

Vrede betekent in deze tekst niet een vreedzaam naast elkaar bestaan van twee staten, maar vrijwillige of gedwongen onderwerping. Indien men zichzelf niet uitlevert, dreigt plundering en vernietiging. Het is het dictaat van de belegeraar tegenover de belegerde. *Sjaloom* is de heerschappij van de ene groep over de ander. Vergelijk hiermee ook Ps 2,7-9. Hier wordt de koning tot plaatsvervanger van God op aarde aangesteld. Bij zijn vredesopdracht behoort ook de machtiging tot het neerslaan van de vijanden.

De eschatologische vrede

In de profetie aan het einde van de Babylonische ballingschap en daarna, speelt de *sjaloom* een belangrijke rol. Niet als gerealiseerde toestand, maar als belofte voor de toekomst. Het boek van de Tweede Jesaja (Js 40-55) begint met de aankondiging dat de diensttijd van Israël volbracht is en dat Israël dubbel voor zijn zonden heeft betaald (Js 40,1-2). Dan kan de weg vrijgemaakt worden voor Gods *sjaloom* (vgl. Js 48,18) en kan de vreugdebode de *sjaloom* aankondigen (Js 52,7; vlg. Nah 2,1). Op grond van het vredesverbond zal JHWH de kinderen van Jeruzalem grote vrede schenken (Js 54,13) en zal hij het volk in vrede doen uittrekken uit Babel (Js 55,12).

Met de bouw van de Tweede Tempel ontstond er opnieuw een versterkte hoop op een toestand van *sjaloom*. In Hag 2,6-9 (vgl. Zach 8,9-13) komt naar voren op welke wijze de bouw van de tempel verbonden is met het aanbreken van de toekomstige vrede. Hemel en aarde, de zee en het droge zullen beven. Volken zullen kostbaarheden brengen en JHWH zal de tempel heerlijkheid geven. En juist op deze plaats zal JHWH *sjaloom* schenken.

Ondanks het feit dat de vredesvoorstellingen die waren verbonden met de terugkeer uit Babel en met de herbouw van de tempel, niet volkomen vervuld werden, hield men vast aan de verwachting van *sjaloom*. De verwerkelijking van deze vrede werd echter niet in het hier en nu verwacht, maar in een verder liggende toekomst. De eschatologische vredesverwachting mag zo geïnterpreteerd worden dat men zelfs in een vredeloze tijd eraan vasthoudt dat *sjaloom* de grondstructuur en het doel van de wereld is en blijft en dat deze door JHWH zelf gegarandeerd is. Deze vredesverwachting komen we bijvoorbeeld tegen bij de Derde Jesaja (Js 56-66). In Js 60 wordt de toekomstige heerlijkheid van Jeruzalem beschreven. Nadat de toorn van JHWH over de stad weggegaan is, erbarmt zich JHWH nu in welgevallen (v. 10b). Dan komen de Israëlieten uit de diaspora naar Jeruzalem, daar zullen de volken rijkdom, tributen brengen en de koningen zich onderwerpen (v. 4-10). Het volk en het koninkrijk die zich niet willen onderwerpen, worden vernietigd (v. 12). In Jeruzalem zelf zal JHWH *sjaloom* als heerschappij en gerechtigheid als regering inzetten. Dat heeft politieke (geen geweld, geen versterking, v. 18) en ook kosmische (v. 19-20)

en ethische consequenties (v. 21: haar burgers zullen rechtvaardig zijn). Het landbezit zal voor eeuwig verzekerd zijn, en uit de kleinste komt een stam, uit de geringste een sterk volk. Het beeld van de eindtijdelijke *sjaloom* lijkt ook hier een relatieve vrede te zijn, omdat zij op Israël en Jeruzalem gericht is. De eindtijdelijke vrede is gebaseerd op de onderwerping van de onderdanigen en de vernietiging van de niet-onderdanige volken. In Js 66 heerst een vergelijkbaar beeld. *Sjaloom* komt als een stroom naar de stad vloeien, terwijl de hand van JHWH zich aan zijn knechten doet kennen en toornt op zijn vijanden (v. 12-14). De *sjaloom* blijft voorbehouden aan hen die zich houden aan JHWH.

Zwaarden en ploegscharen

In samenhang met de schildering van de verwachting van een eschatologische vrede wordt gesproken over het feit dat de volken optrekken naar Jeruzalem en zelf hun wapens verbreken (Js 2,4b = Mi 4,3b). Het visioen spreekt over Sion, dat in de toekomst vast zal staan als eerste der bergen. Als huis van God is de tempelberg het zichtbare middelpunt van de wereld, waarheen de volken uit alle richtingen optrekken (Js 2,2-3a). Want de tempel is de plaats waar JHWH gevonden en aanbeden kan worden. Daar is Hij met zijn *tora* tegenwoordig:

‘... opdat Hij ons lere aangaande zijn wegen
en opdat wij zijn paden bewandelen.
Want uit Sion zal de wet (*tora*) uitgaan
en het woord van JHWH uit Jeruzalem.
En Hij zal richten tussen volk en volk
en rechtspreken over machtige natiën’ (Js 2,3b-4a = Mi 4,2b-3a).

Omdat de volken de wil van JHWH hebben leren kennen, komen zij op de gedachte, hun wapens te vernietigen.

‘Dan zullen ze hun zwaarden omsmeden tot ploegscharen,
en hun speren tot snoeimessen;
geen volk zal tegen een ander volk het zwaard opheffen,
en zij zullen de oorlog niet meer leren’ (Js 2,4b = Mi 4,3b).

De volken verbreken hier *zelf*, en niet JHWH, hun *eigen* wapens, niet die van de vijand. De wapens worden bovendien niet na een oorlog, als het overblijfsel daarvan, vernietigd, maar reeds vóór een eventuele oorlog. Men ziet dus van te voren af van wapens. Omdat JHWH zal rechtspreken (Js 2,4a = Mi 4,3a) worden wapens onnodig, en door zijn onderricht (Js 2,3b = Mi 4,2b) erkent men wapens als afgoddelijk en vernietigt ze daarom. Het afschaffen van alle wapentuig is echter niet voldoende, het komt erop aan een toestand van gerechtigheid te scheppen. Er klinkt in deze tekst dan ook een buitengewone hoogachting voor de wet (de *tora*) van JHWH door. Het navolgen van de geboden werkt voor de mens bevrijdend en opent de mogelijkheid tot (nieuw) leven. In deze vrede kan

ieder tot zijn recht en tot ontplooiing komen.

Het is opvallend dat in Jl 4,10 (in sommige vertalingen 3,10) het vredeswoord van Js 2,4b (= Mi 4,3b) wordt omgedraaid ('Smeedt uw ploegscharen tot zwaarden en uw snoeimessen tot speren'). Er wordt opgeroepen tot een grote oorlog (Jl 4,9-13; in sommige vertalingen 3,9-13), waarna de vrede van Juda zal intreden (Jl 4,14-21; soms 3,14-21). Maar Egypte wordt tot woestijn, Edom tot een woeste wildernis, vanwege het geweld de kinderen van Juda aangedaan, in wier land zij onschuldig bloed hebben vergoten (Jl 4,19; soms 3,19).

De spanning tussen Jl 4 en Js 2 (= Mi 4) kan misschien verklaard worden tegen de achtergrond van het vredesbegrip in de reeds eerder geciteerde tekst Dt 20,10-14 (vrijwillige of gedwongen onderwerping). Beide teksten drukken uit dat JHWH vasthoudt aan zijn vredeswil, hetzij door vrijwillige onderwerping van de volken (Js 2 = Mi 4), hetzij door oorlogszuchtige vernietiging van de vijanden (Jl 4). In deze zin is ook de eschatologische vrede relatief. Het heeft niet een wereldvrede op het oog, waarin alle volken vreedzaam naast elkaar leven, maar het geloof in JHWH en zijn geboden. Het is de overtuiging dat JHWH zich als heer van de wereld zal bewijzen, hetzij doordat de volken zich aan Hem onderwerpen, hetzij doordat Hij zijn vijanden overwint. Het mag duidelijk geworden zijn dat het onderwerpen aan JHWH en zijn wet betekent het uitoefenen van recht en gerechtigheid.

Conclusie

Het oorlogszuchtige karakter van het oude Israël mag men niet geïsoleerd behandelen. Het specifieke van de oorlogen van JHWH doet men pas recht, wanneer men in de gaten houdt dat JHWH een einde maakt aan de oorlogen, de boog verbreekt, de lans stukslaat, de strijdwagens met vuur verbrandt. Het Oude Testament heeft in JHWH de God van de vrede gezien. Binnen het kader van het land Israël is vrede de door God en mensen gewenste toestand van de wereld. Tegelijkertijd liggen er grote hindernissen op de weg van de realisering van de vrede, doordat de mens niet altijd kan en wil handelen overeenkomstig de wet van God, en doordat de tweespalt van de wereld te groot is. Dan nog blijft de vrede het doel van de wereld, hier en nu en in de toekomst.

Korte lijst van de belangrijkste literatuur

R. Bach, '... , Der Bogen zerbricht, Spiesse zerschlägt und Wagen mit Feuer verbrennt', in: H. W. Wolff (ed.), *Probleme biblischer Theologie. Gerhard von Rad zum 70. Geburtstag*, München, 1971, blz. 13-26.

E. Noort, *Geweld in het Oude Testament. Over woorden en verhalen aan de rand van de kerkelijke praktijk* (Ter Sprake 28), Delft 1985.

E. Noort, 'Bijbel en vredesbeweging', in: M. van Alphen et al. (eds.), *Kerk en vredesbeweging. Bijdragen vanuit de Theologische Hogeschool van de Gereformeerde Kerken in Kampen*, Kampen, 1982, blz. 151-176.

G. von Rad, *Der heilige Krieg im alten Israel* (AThANT 20), Göttingen, 1969⁵.

H. H. Schmid, *sjalom. 'Frieden' im Alten Orient und im Alten Testament* (SBS 51),

Stuttgart, 1971.

L. Schottroff – W. Schottroff, *Die Parteilichkeit Gottes. Biblische Orientierungen auf der Suche nach Frieden und Gerechtigkeit*, München, 1984.

Bij: J. Holman, Oorlog en vrede in het Oude Testament

Literatuur:

R. Burggraeve – J. De Tavernier (eds), *Strijden op de weg van JHWH, God, Allah!? De 'heilige oorlog' in het Oude Testament, westers christendom en islam*, Leuven, 1989.

P.C. Craigie, *The problem of War in the Old Testament*, Grand Rapids, 1978.

H. Hendrickx, *Peace Anyone? Biblical Reflections on Peace and Violence*, Quezon City (Philippines), 1986.

T.R. Hobbs *A Time For War: A Study of Warfare in the Old Testament*, Wilmington (De), 1989.

W. Klassen, *Love of Enemies: the Way of Peace*, Philadelphia, 1984.

M.C. Lind, *JHWH is a Warrior: The Theology of Warfare in Ancient Israel*, Scottdale (Penn.), 1980.

T. Longman – D. Reid, *God is A Warrior*, Grand Rapids, 1995.

S. Niditch, *War in the Hebrew bible*, New York, 1993.

A. van der Lingen, *Les guerres de Yahvé. L'implication de JHWH dans les guerres d'Israël selon les livres historiques de l'Ancien Testament*, Paris, 1990.

G. von Rad, *Der heilige Krieg im alten Israel*, Zürich, 1951.